

Мариана ГЕОРГИЕВА

(Велико Търново)

СЕМАНТИКА НА КОСВЕНИЯ ВЪПРОС В РАЗГОВОРНАТА РЕЧ

Косвените въпроси в съвременния български език имат различна парадигматика и синтагматика. Класическото разбиране се свежда до употребата им след предикати, които имат най-общо модусен характер. Семантичната вариативност на модусите налага вариативности в семантиката на косвените въпроси. С особена значимост това се проявява в разговорната реч, предвид ролята на комуникативното намерение. Семантиката на косвения въпрос е функция от актуализацията на комуникативното намерение. В работата си анализираме косвени въпроси, които по семантика са идентични със съждения, т. е. имат фактологична пропозиция. Например: *Зная кой влезе*. И двете пропозиции са реални. Подчинената, обектна по характер, има семантика, която е абсолютно попълнена. Т. е. знае се, че не само е влязъл някой, но се знае и кой е той. Просто няма номинация на субекта на втората ситуация, но липсата ѝ не е резултат на липса на информация, а е само спестена езикова експликация. Спестяването е възможно поради характеристиката на речевата ситуация, по-конкретно субектите в конситуацията са с равностойна обща информираност, което предопределя ненужното номиниране.

Наблюденията се правят върху употреба на косвени въпроси в различни речеви ситуации. Различието се отнася, първо, до мястото на изказването с косвен въпрос в речевия акт и, второ, до семантиката на предиката, управляващ косвения въпрос. Основа за анализа ни представя дефинитивният характер на въпроса като структура, която има някаква информативна недостатъчност – за субекта на действие, за самото действие, за детерминанти на предикацията или пък за обекта ѝ.

Съчетаемостта на косвения въпрос в изказвания с предикати, които означават съобщение или вече придобита информираност, преосмисля семантиката му. Например:

- или: 1) // Усп'ах да си *реши* проблемъ з *декларацията*
ф. кантората //
 // Знам *как стават тези неща*
Вече се справих //
- или: 2) // Пристига Димитрова //
 // Зная *кой пристига* //
- или: 3) // Не зная *как ште пътувам* //
 // Ште ти об'асн'ъ *къде спира афтобусът* //
- или: 4) // Слушай *какво ти говор'ъ* //
 // Слушам //
- или: 5) // Казах *ти зашто замънаха* //
 // Разбрах //

В първата речева ситуация информативната осигуреност на комуникантите е равностойна. Темата е ясна и на двамата и е обща. Изказването на втория комуникант има за основа предикат със семантика знание, което е идентично на информация. Обектната позиция на въпросителната структура *как стават тези неща* ѝ придава статут на съждение, защото е неутрализирана информативната дефективност, непълнота на предикативната единица *как стават тези неща*. Неутрализацията е мотивирана от предиката *зная* с реализирана дясна валенция – т. е. въпросът е обект на знание, а това го превръща в съждение. Оттук произтича дейктичният характер на собствено въпросителната дума *как* по отношение на експлицирани езиково факти в най-общ смисъл. Така *как* просто е детерминант на несамостоятелната предикативна структура. Детерминацията подсилва допълнително характера на съждение на подобни употреби на косвения въпрос. Това не е трансформация, а вид транспозиция на комуникативното намерение.

По подобен начин се разсъждава и във втория пример: // Пристига Димитрова // // Зная *кой пристига* //. Обектната позиция спрямо предиката *зная*, съпадането на предиката на косвения въпрос с предиката от първото изказване – *пристига* – и експлицираният му субект превръщат *кой* в експликат на субекта, а не в негов чист дейксис. Т. е. заместването не е просто формално-грамати-

ческо, а е езиков израз на семантичен еквивалент. Експлицира се субект на действието, а не се търси, каквото е предназначението на една въпросителна структура. Значи косвеният въпрос има информативна стойност, е съждение. За това подсказва квалификацията *к о с в е н*. Има се предвид когнитивната подготовка на субекта, чието комуникативно намерение е информиращо, актуализиращо, а не когнитивно. Това се отнася, разбира се, за изказванията, съдържащи косвен въпрос: // *Зна́м ка́к ста́ват те́зи не́шта* // (1); // *Зна́й го́й присти́га* // (2); // *Ште́ ти об'асн'ъ́ къ́де спи́ра афтобу́сът* // (3); // *Слу́шай какво́ ти гово́р'ъ* // (4); // *Ка́зах ти за́што зами́наха* // (5). За третия речев акт превръщането на въпросителната предикативна единица в информативна е осигурено от самостояния предикат *обясня*, който е синоним на *зная* и *ще кажа*. И тук е заета неговата обектна валенция, а обектът на изясняването са уточнени и реални, съществуващи факти.

При четвъртото изказване предикатът *слушай* с граматичната си характеристика доказва, че обектът на слуховото възприятие има статут сам по себе си на информация, защото е обект и в несамостояния компонент. Ролята на комуникантите е разменена, но това се компенсира от наклонението на каузиращия предикат.

Употребата на подобни структури може да бъде различна. Първо, това може да бъде отговор на риторичен въпрос, когато и говорещият, и слушащият са с идентична ситуационна подготовка (или по отношение на минали събития, или по отношение на настоящата конситуация). Второ, подобно изказване с реализирана обектна валенция на предикат за знание – въпрос, може да има водеща позиция в речевия акт. Тогава неговата семантична стойност показва предварителната информираност с мотив актуализация. По отношение на функционалната перспектива на разговора изказването би имало каузиращ характер за речта на който и да е от участниците в речевата ситуация. Уточняваме, че става дума за функционалната перспектива, защото, ако изказването е с негация в модуса, тогава въпросът, макар и косвен, ще е същински. Неговата употреба не може да има характер на съждение, не може да означава информираност и, не на последно място, не би каузирало функционална перспектива. Напротив, такова изказване ситуира функционална ретроспекция.

Може да се направи извод, че семантиката на независимия, управляващ предикат, която варира в периметъра на информацията, е знанието най-общо. Тя именно превръща подчинената предикативна единица в съждение, което синтактично е структурирано с помощта на въпросителни думи, но семантично носи характер на съобщение. Опосредствеността на това съобщение се номинира с квалификатора *к о с в е н*. Субектът на речевия акт със своята когнитивна осигуреност мотивира въпросителната дума като дейксив или като лексема, означаваща субстанция, чието езиково материализиране е транспозитивно. По този начин независимата предикативна структура, която е модус, има метаязиков нюанс в характеристиката си. Семантиката на съставящите в тези модели с косвен въпрос не е еднотипна. Затова връзката между тях е толкова мотивирана от валентността на модусните предикати, че въпросителната дума е или с пълна дейктична функция, или носи известна субстантивност, но съвсем не изпълнява съюзна функция. По отношение на комуникативната стойност акцентът се мени в две посоки. Ако съставящата с въпросителна дума е истински въпрос, нейна е комуникативната значимост. Синтактически независимата предикативна единица е с помощни функции в когнитивен план. Във втория вариант – въпросителната дума със “субстантивна” същност, комуникативната значимост се съдържа в независимата, модусната единица. Т. е. информативната същност на изказването може да бъде опосредствана от субекта на речта.

От друга страна, може да се направи извод, че модусната съставяща не съществува самостоятелно като изказване, защото не би била завършена когнитивната картина на речта, а това обезсмисля донякъде речевата ситуация. Модусната съставяща има комуникативна стойност, когато е съпътствана от диктумна, информативно значима структура, дори това да бъде въпрос.